

finns spridd i samhället – och som därmed ofta ligger till grund för vardagliga uttalanden och försanthållanden om, kanske framförallt, manligt och kvinnligt – bygger på lösa antaganden eller rena myter. Genom ett antal bevarade brev framträder också en helt annan bild av 1800-talets borgerliga fäder än den som brukar hänvisas till, t.ex. i etnologiämnets verkliga "bestseller" *Den kultiverade människan*. Genom artikeln kan man återkommande läsa om fysiskt närvarande, känslomässigt engagerade och ibland blödiga fäder. Även om författaren gång på gång poängterar att det saknas forskning på området, och även om det sägs att källmaterialet inte är entydigt eller fullt ut representativt för samtiden, ser jag artikelns innehåll som ett viktigt bidrag till genusforskningen.

Störst behållning av antologin *Män och manligheter från vikingar till Kalle Anka* är nog författarnas ambitioner att utmana gamla "sanningar" om just män och manligheter. Antologins styrka, som jag ser det, är dess lättillgängliga språk och innehållsmässiga stil, vilket på inget sätt betyder att den är banal. Perspektiven och tolkningarna i artiklarna är (så gott som) genomgående innovativa och föredömligt klargörande. Antologin utgör också en nyttig påminnelse om det faktum att det med nya teorier går att se nya saker, även i ett tillsynes genomforskat material. Resultatet av det informella seminariet är således en bok som utmanar många av våra vanligaste föreställningar om maskulinitet, framförallt "traditionell" sådan. Antologin förtjänar att, och kan mycket väl, läsas av en långt vidare krets av människor än de som redan har kontakt med universiteten och maskulinitets-/genusforskningen. Inte minst dess jordnära stil, konkreta innehåll och könspolitiskt viktiga poänger motiverar att den sprids och läses. *Män och manligheter från vikingar till Kalle Anka* är en viktig bok. Inte för att den presenterar några nya "spännande" abstrakta tankefigurer eller för att den levererar några banbrytande bidrag till den könsteoretiska "frontforskningen". Men för att den empiriskt omsätter sådan kunskap och för att den mycket väl skulle kunna sprida sådana tankar till ett bredare lager av befolkningen.

Kalle Anka då, undrar kanske vän av ordning, vart tog han vägen? Jo denne i sammanhanget något aparta figur behandlas faktiskt i en artikel av Hedda Friberg. Nämnas bör också att Catarina Lundström medverkar med en artikel om Robert Mörners skolkoloni i Östersund och att Lars Wolf bidragit med en artikel där ett antal av Ludvig Nordströms noveller analyseras.

Eddy Nehls, Vänersborg/Stenkullen

Anna Götlind och Helena Kåks: *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Natur och Kultur, Stockholm 2004. 214 s., ill. ISBN 91-27-09760-9.

En klyfta existerar mellan akademiska forskare och fritidsforskare. Anna Götlind och Helena Kåks är ute efter att eliminera denna. Så kan *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria* lite tillspetsat sammanfattas. Ty vad författarna vill är att ta vara på och sammanföra det bästa hos dessa båda grupper: hos yrkesforskarna hantverkskunskapen och förmågan att problematisera och generalisera, hos fritidsforskarna (författarnas term) deras förtrogenhet med materialet.

Ett sätt att göra detta på är att skriva mikrohistoria. Mikrohistoria – i Tyskland *Alltagsgeschichte*, i England *History from below* – handlar, som namnet säger, om det "lilla" i historien, om individen, platsen, händelsen, gruppen. Det är dock inte frågan om sammanhangslöst episodskrivande. Författarna tar historikern Anders Florén till hjälp att definiera begreppet: "I grunden handlar mikrohistoria om att reducera skalan hos undersökningsobjektet för att kunna studera förhållanden som inte kunnat undersökas på en mer generell nivå. Mikrohistoria handlar således varken om teorilösa hembygdsstudier, lokalhistoria eller i egentlig mening om fallstudier."

Från samme historiker hämtar de också sitt resonemang om tre typer av historievetenskaplig relevans: en kumulativ, en teoretisk samt en existentiell dito. Det förstnämna begreppet innebär att vi får en kunskap som vi tidigare inte känt till; en "vit fläck" fylls i på historiekartan. Det andra att teoriutvecklingen inom historieförämnet förs framåt. Det tredje slutligen att kunskapen "ger perspektiv på 'den mänskliga erfarenheten'", hur det är att vara människa.

Denna tredje relevans uppfattar jag som mikrohistoriens specifika bidrag till historieförämnet, även om den samverkar med de två andra typerna. Författarna utvecklar tankegången: "Att bege sig ner till det förflutnas mikro-nivå ger möjlighet att ge liv åt men kanske också pröva den 'generella' historiens giltighet. Att krympa det historiska rummet och ställa enskilda människor i förgrunden gör det många gånger lättare att se verklighetens mångfald och komplexitet. Nyanser, individuella variationer på mänskligt liv och mänskliga erfarenheter synliggörs i de enskilda livsödena. Förlorarna och avvikarna träder fram. Det är som om livet självt blir synligt."

Därmed är vi framme vid författarnas egentliga och

uttalade syfte. De vill uppmuntra till en historieskrivning utgående från individer eller lokala miljöer, men på ett sätt som är intressant även för andra än de närmast berörda. För att lyckas med en sådan skrivning måste man dock ha vissa fundamentala kunskaper i vetenskapligt arbetssätt. Dessa vill författarna förmedla i boken. Båda tycks också ha väl grundade förutsättningar att göra det. Anna Götlind är docent i historia, Helena Kåks är etnolog och doktorand vid Tema Q, Linköpings universitet. Nog så viktigt är också att båda – tillsammans och var för sig – har erfarenhet av vad de kallar forskningscirklar; studiecirkel för historieintresserade amatörer. Senast i år (2004) har Anna Götlind utkommit med två rapporter från sådana grupper, varav en med den poetiska titeln ”Att skriva livet”.

Handbok i konsten att skriva mikrohistoria är pedagogiskt och ambitiöst utplagd. Den följer hela forskningsprocessen; från problemupptäckt och forskningsfråga över olika källkategorier till bearbetning och sammanställning/redovisning av resultat. Löpande, och mycket givande, exemplifieras också resonemangen i avsnitten om Bönhus-Anna, en person vars efterlämnade föremål fångade författarnas intresse. Utgående från ett par tofflor och en byrå nystar de upp hennes liv.

Fem källkategorier avhandlas i boken: bilder, intervjuer, skriftliga källor, landskap och föremål. Av utrymmesskäl och intresse ska jag här dock nöja mig med att diskutera de två förstnämnda kategorierna. Med bilder avser författarna främst fotografier. Sådana kan, menar de, användas som underlag vid intervjuer men är också betydelsefulla som källmaterial i sig. Viktigt är att känna till bildernas sammanhang – var och när är de tagna och vilka personer de föreställer – samt att ställa källkritiska frågor som Vad är det som lyfts fram? Vad är det som saknas? En lite rolig poäng får författarna när de diskuterar manliga symboler. De så vanliga familjeporträtten från 1900-talets början där hushållet står uppställt framför mangårdsbyggnaden och husfadern håller i hästens tyglar, ersätts på 1950-talet av familjebilder ofta tagna på semestern. Nu är hästen borta, men i stället finns bilen där. ”Hästen ersatt av bilen? En manlig statussymbol ersatt av en annan? Det går att lägga ett könsperspektiv också på sättet att avbilda verkligheten.”

Författarna lyfter fram omkringresande bygdefotografier som de som gjorde ”vanliga människor och deras miljöer [...] synliga, kanske för första gången i historien”. Samtidigt innehåller den bildsamling de nämner – Hans Per Perssons cirka 55 000 glasplåtar – främst porträtt och endast till mindre del fotografier

från pågående arbete och vardagligare sysslor. Ett sätt, tror jag, att få med även dessa göromål och samtidigt komma nära ”vanliga” människor vore att söka efter bilder tagna av avancerade amatörfotografer. Jag föreställer mig att dessa, med sin ställning mellan rena ”familjeknäppare” och mer eller mindre professionella fotografer, ofta verkade i hemmiljö och med en god kvalitet på sina alster. Ett strålande exempel på en sådan fotograf ges i boken *Med kamera och dynggrep: Fotografier av lantbrukaren Rune Öberg* (1993). I den finns bilder från såväl mäns och kvinnors arbete som barns lek och vuxnas umgänge.

Hur går man då tillväga för att ”läsa” fotografier? Det finns flera metoder, men författarna ger framför allt ett konkret exempel. De refererar till etnologen Anja Petersens närläsning av fångfotografier från 1800-talets slut och 1900-talets början (*RIG* 1999:1). I sin tidigare historia togs dessa bilder ofta i fotografens egen ateljé, och skilde sig till kompositionen inte från övriga porträtt. Anja Petersen visar dock hur små detaljer hos fångarna särskiljde dessa och, enligt Anna Götlind och Helena Kåks, ”kom att påverka människors uppfattning om den typiske fången”. Det kunde gälla subtiliteter som vidgade pupiller, rufsigt hår eller slitna kläder. Detaljer som ibland förstärktes genom retuschering.

Intervjuer är den andra av författarnas källkategorier jag vill diskutera här. Dessa kan, menar de, ge kunskap om sådant som inte finns dokumenterat på annat vis samtidigt som de också möjliggör ett underifrånperspektiv. För att komma dit behövs dock att någon på ett genomtänkt och metodiskt sätt utför intervjuerna, och här ger författarna flera goda råd. Det jag tycker särskilt mycket om, och som går i linje med den mikrohistoriska inriktningen, är uppmaningen att komma den andra människan nära. ”Vinnlägg dig”, skriver de, ”om att få fram en så rik skildring av det ni talar om som möjligt. Fråga om små detaljer, dofter, smaker, känslor, intryck och åsikter.”

Liknande åsikter förs fram i Paul Thompsons *Det förgångnas röst: Den muntliga historieforskningens grunder* (sv. övers. 1978), ansedd som ett pionjärverk inom ”Oral history” eller muntlig historia. Författarna skriver också att den boken fortfarande är ”högst angelägen och aktuell”. Ändå menar de att begreppet Oral history är missvisande. Teoretiskt ser de ingen skillnad mellan muntliga och andra källor och inte heller handlar det om någon form av muntlig redovisning. Muntliga källor är för dem ett av flera alternativ som kan berätta om det förflutna.

Lite förvånad blir jag över den synpunkten. En av poängerna med Thompsons bok är att den muntliga historieforskningen är demokratiserande, alltså mer än "enbart" en källa. Dels lyfter den fram förut försmådda grupper och ger dem en plats i historien, dels ger den dessa personer en chans att själva delta i historieskrivandet. En sådan åsikt borde passa Anna Götlind och Helena Kåks, med tanke på vad deras bok syftar till. Som de själva skriver: "[...] *alla* som ägnar sig åt forskning kring nutida historia kan och bör överväga möjligheten att använda muntligt källmaterial. Att intervjuva behöver inte alls vara svårt!"

Men samtalet eller frågandet är bara en del av undersökningen, en annan – och kanske större – är det viktiga efterarbetet. I ett senare kapitel om bearbetning och tolkning hänvisar författarna till journalisten Lilian Ryds bok *Kvinnor i väglöst land*. I arbetet med denna upprättade Lilian Ryd redan från start ett kortregister över det så småningom 1 200 sidor stora intervjumaterialet. Registret omfattade till slut hundratals uppslagsord av typen "gödselspade", "kafferostning", "menstruation" och "skohö". Eftersom det till varje uppslagsord också fanns uppgifter om sagesmän och var i utskriftsmaterialet det stod att finna, blev det lätt för Lilian Ryd att hitta vad hon behövde under det senare skrivarbetet. Lite brydsamt är dock att hon började sitt arbete redan 1987 (s. 7 i *Kvinnor i väglöst land*). Idag, snart 20 år senare, torde den som vill tematisera sina intervjuer snarare använda dator än ett kortsystem. En hänvisning till en sådan bearbetning hade känts mer up-to-date. Med datorns hjälp är det smidigare att både sammanföra text och att skaffa ett snabbt söksystem till densamma.

Utöver fotografier och intervjuer diskuterar författarna också skriftligt material, landskap och föremål. De behandlas på samma teoretiska och praktiska sätt som de jag har redogjort för här. Det är inte utan skäl boken fått beteckningen "handbok". (Och här ska jag passa på och ge förlaget en liten skrapa: en bok som läsaren säkerligen återvänder till flera gånger bör trådbindas, inte limmas. Annars riskerar den att sluta sina dagar som ett lösbladssystem, vilket är synd på en välskriven och layout-mässig fin bok.)

Det i god mening handboksmässiga framkommer också i kapitlet om bearbetning och tolkning. Det kan diskuteras om inte detta borde ha delats upp och arbetats in efter respektive källkategori, men att resonemanget finns är en klar tillgång. I detta diskuterar författarna också kombinationen av olika källor – det som forskning kanske mest handlar om. Härpå blir deras egen

undersökning av Bönhus-Anna ett gott exempel. Genom hela boken får vi följa hur allt fler kalltyper dras in i skildringen och hur personen Bönhus-Anna växer fram. Slutligen jämför de henne också med en annan kvinna, symptomatiskt nog kallad "Anna på Kafét", som levde under ungefär samma tidsperiod och i ungefär samma omständigheter. Därigenom läggs ytterligare en dimension till berättelsen.

Av bokens avslutande kapitel ägnas några åt resultatredovisning. Den som vill skriva får många konkreta och goda råd, liksom den som i stället vill ordna en berättarkväll eller utställning. Också hemsidor diskuteras, men där erkänner författarna sin ovana. Även om de har skrivit texter till sådana har de ingen erfarenhet av själva konstruktionen. Jag vill dock avsluta denna recension med ett par generella synpunkter: en negativ och en positiv. Den förstnämnda är att jag saknar en ordentlig diskussion om etik i boken. Ämnet dyker upp på några olika ställen, men inte i mer än en sammanlagd sidas omfattning. Det borde ha fördjupats och problematiserats väsentligt, kanske till ett eget kapitel. Som författarna själva skriver: "Som forskare måste vi ständigt vara beredda att fundera över de etiska aspekterna av det vi sysslar med. Att skriva angelägna texter, präglade av mänsklig närvaro, förutsätter en sådan medvetenhet."

Den positiva synpunkten – utöver att jag är mycket förtjust i boken som helhet – är att den är författad på ett så enkelt och klart språk. Det håller också en jämn kvalitet. Utifrån författarnas akademiska tillhörighet kan jag ana vem som har skrivit vissa kapitel, men jag kan inte se det på texten. Jag föreställer mig att författarna antingen har "jobbat ihop" boken ordentligt eller att de redan från början var mycket samspelade.

Bo Larsson, Tyresö

Rolf Kjellström: *Breven från Arktis: några brev och dagböcker från Arktis 1834–1926*. Carlssons, Stockholm 2003. 311 s., ill. ISBN 91-7203-558-7.

Rolf Kjellström har i sin bok samlat tolv berättelser som handlar om människor som frivilligt, eller ofrivilligt, övervintrat i Arktis och som samtliga lämnat efter sig brev eller dagböcker. Gränsen mellan brev och dagbok är i detta sammanhang marginell, för det mesta är det hälsningar till dem där hemma, eller till den som eventuellt skulle finna skribenternas lik när väl döden befriat dem från dödskampens plågor. För det är det boken till stor del